

Μέση Ανατολή: Σταθερές και μεταβλητές μιας περίπλοκης εξίσωσης

Η επτάμηνη κρίση στον Κόλπο υπήρξε η διεθνής εξέλιξη με τη μεγαλύτερη μέχρι στιγμής κάλυψη από τα μέσα ενημέρωσης, που είχε όμως σαν αποτέλεσμα τη μικρότερη δυνατή πληροφόρηση της κοινής γνώμης. Η δύναμη της επανάληψης, η σταθερή εξαγγελία της «Νέας Τάξης» που θα εγκαθιδρυθεί στον ευρύτερο χώρο της Μέσης Ανατολής έχει αναγάγει την επίλυση των αντιθέσεων της περιοχής στο κατά πόσον η Ουάσιγκτον έχει τη διάθεση να προχωρήσει σε συνολικές ρυθμίσεις. Σε ποιο βαθμό η κρίση του Κόλπου και η έκβαση της στο πεδίο της μάχης, αποτελεί τομή με τις σταθερές του μεσανατολικού παιχνιδιού έτσι όπως αυτές διαμορφώθηκαν από τότε που οι ευρωπαϊκές μεγάλες δυνάμεις προέβαλαν τις συγκρούσεις τους για την κατάκτηση της ηγεμονίας στην περιοχή αυτή;

Από την εποχή της εκστρατείας του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην Αίγυπτο στο τέλος του 18ου αιώνα, τον κριμαϊκό πόλεμο στα μέσα του 19ου αιώνα, την κατάληψη της Αιγύπτου από τις βρετανικές δυνάμεις γύρω στα 1880, την αραβική εξέγερση κατά των Τούρκων που υποκίνησε το Λονδίνο μετά το 1915, και την αραβοϊσραηλινή σύγκρουση σε όλες τις πτυχές της προκύπτει ένα γενικότερο συμπέρασμα: Καμιά μεγάλη δύναμη δεν κατόρθωσε ποτέ να επιβάλει τη δική της τάξη πραγμάτων στην περιοχή αυτή. Η πολλαπλότητα των δυνάμεων, που προωθούσαν μια αυτόνομη στρατηγική στην περιοχή επέτρεπε σε όποιον παίκτη του μεσανατολικού παιχνιδιού ισορροπιών ήθελε να εναντιωθεί στα ηγεμονικά σχέδια της Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ρωσίας και αργότερα των ΗΠΑ, να συνασπίζεται με τις ανταγωνιστικές δυνάμεις και να μεταφέρει στη Μέση Ανατολή τον αγώνα για την ηγεμονία στην Ευρώπη.

Μετά το 1945, οι ανταγωνισμοί στην περιοχή συναρτήθηκαν με τη διπολική αντιπαράθεση Ανατολής-Δύσης. Η κρίση του Κόλπου βρήκε το βόρειο ημισφαίριο του πλανήτη σε μία μεταβατική περίοδο: Η κατάρρευση της διπολικής αντιπαράθεσης Ανατολής-Δύσης έχει αφήσει ανοικτό το ερωτηματικό κατά πόσο βαδίζουμε προς τη θεσμική αποκρυστάλλωση της ειρηνικής αλληλεξάρτησης των χωρών του βιομηχα-

νικού βορρά, ή του κατά πόσον μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα οι κυριότεροι οικονομικοί πόλοι, η Βόρεια Αμερική, η Ευρώπη και η Ιαπωνία θα εισέλθουν σε μία περίοδο πολυπολικού ανταγωνισμού. Από την απάντηση στο ερώτημα αυτό θα κριθεί και η δυνατότητα της Ουάσιγκτον, όχι μόνο να επιβάλει συνολικές ρυθμίσεις στη Μέση Ανατολή, αλλά η όποια τμηματική ή συνολική νέα τάξη πραγμάτων που θα προωθηθεί στην περιοχή αυτή να έχει διάρκεια και σταθερότητα.

Ακόμη όμως και στην περίπτωση της εκτόνωσης των αντιθέσεων των δυνάμεων του βιομηχανικού βορρά σε συνολικά ή περιφερειακά θεσμικά σχήματα συνεργασίας, η ίδια η δυναμική των κοινωνιών της Μέσης Ανατολής δεν εγγυάται κατά κανένα τρόπο την μακροβιότητα ρυθμίσεων, που θα έχουν επιβληθεί από εκτός περιοχής κέντρα αποφάσεων.

Η απόφαση του Σαντάμ Χουσεΐν να καταλάβει το Κουβέιτ στις 2 Αυγούστου του 1990, δεν αποτελεί μία μεμονωμένη ενέργεια ενός δικτατορικού καθεστώτος που βρίσκεται σε κρίση, αλλά παροξυσμό μιας συνολικής συσώρευσης προβλημάτων, που θα μπορούσαν να προκύψουν στις κυριότερες αραβικές δυνάμεις της περιοχής αυτής.

Η επιχειρηματολογία με την οποία το μπααθικό καθεστώς της Βαγδάτης επεχείρησε να νομιμοποιήσει την κατάληψη και στη συνέχεια την προσάρτηση του Κουβέιτ, κράτος δημιουργήμα του βρετανικού ιμπεριαλισμού σε μία περιοχή, επί της οποίας το Ιράκ έχει ιστορικά δικαιώματα, θα μπορούσε να προβληθεί από τα περισσότερα αραβικά κράτη της περιοχής κατά των γειτόνων τους.

Όταν το 1915 η Βρετανία αποφάσιζε να παίξει το χαρτί της αραβικής εξέγερσης κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία μόλις είχε εισέλθει στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας, η υπόσχεση που έδωσε το Λονδίνο στους Άραβες ήταν ταυτόσημη με τα παναραβικά εθνικιστικά οράματα, τα οποία θα προέβαλλαν ο Νάσερ και το κόμμα Μπάαθ μερικές δεκαετίες μετά. Η δημιουργία ενός ενιαίου αραβικού βασίλειου που θα περιελάμβανε το σύνολο της αραβικής χερσονήσου και τις περιοχές που βρίσκονται μεταξύ της σημερινής Τουρκίας, του Ιράν και της Αιγύπτου, ήταν το όραμα που έδωσε την προωθητική δυναμική στην αραβική εξέγερση. Διαρκούντος του Α΄ παγκοσμίου πολέμου, δύο εξελίξεις προδιέγραψαν την παραγμένη ιστορία της Μέσης Ανατολής για τις επόμενες δεκαετίες: Η υπόσχεση της βρετανικής αυτοκρατορίας στο σιωνιστικό κίνημα για τη δημιουργία μιας εβραϊκής εθνικής εστίας στην Παλαιστίνη και η συμφωνία του Λονδίνου και του Παρισιού για τη διανομή της περιοχής.

Την επαύριο του τέλους του Α΄ παγκοσμίου πολέμου γεννήθηκαν και τα σύνορα των σημερινών αραβικών κρατών, σαν αποτέλεσμα των διευθετήσεων ανάμεσα στη Βρετανία και στη Γαλλία. Με τον τρόπο αυτό, η βρετανική αυτοκρατορία διευθετούσε και εκτόνωνε προληπτικά μία δυναμική αντιπαράθεσής της με τον κυριότερο σύμμαχό της στην Ευρώπη, υποχρεωτικό εταίρο για την ανάσχεση του γερμανικού ηγεμονισμού. Στη θέση, λοιπόν, της συνολικής ενοποιητικής και παναραβικής πολιτικής, την οποία είχε ασπασθεί το Λονδίνο λίγα χρόνια πριν, ήρθε η πολιτική της διαίρεσης και της κατάτμησης. Το Παρίσι μπήκε στο περίπλοκο μεσανατολικό παιχνίδι, λαμβάνοντας τη Συρία και το Λίβανο, περιοχές στις οποίες επρόκειτο να εφαρμόσει μία πολιτική εχθρική προς τη χειραφέτηση και την ενότητα του αραβικού έθνους, μία πολιτική, το στίγμα της οποίας βρισκόταν πολύ πιο κοντά στο πνεύμα των σταυροφοριών, παρά στη σύναψη μίας στρατηγικής σχέσης με έναν ισχυρό Άραβα εταίρο.

Τα σύνορα του Λιβάνου χαράχθηκαν με τρόπο, ώστε η χώρα αυτή να αποτελεί ένα μωσαϊκό κοινοτήτων, που θα προστρέχουν στην έξωθεν κηδεμονία για να αντισταθούν στην ηγεμονική βουλμία των αντιπάλων τους. Η σφραγίδα της παντοκρατορίας των χριστιανών Μαρωνιτών ήταν η επιλογή, μέσω της οποίας το Παρίσι στόχευε να παρατείνει και να διαιωνίσει τον παρεμβατικό του ρόλο.

Η ίδια συνταγή ακολουθήθηκε και στη Συρία: Η μειονότητα των Αλαουιτών πήρε τον έλεγχο του κρατικού μηχανισμού που έστησαν οι Γάλλοι και εγκατέστησε ένα καθεστώς αποκλεισμού της σουνιτικής πλειοψηφίας απ' όλους τους μοχλούς της εξουσίας.

Η γαλλική μεσανατολική πολιτική γρήγορα επηρέασε και το Λονδίνο: Στο υπό βρετανική διοίκηση Ιράκ, ένα κράτος που συγκροτήθηκε από το κομμάτι που έμεινε στη Βρετανία μετά την εκχώρηση της Συρίας στη Γαλλία, η μειονότητα των σουνιτών επέβαλε την ηγεμονία της στην πλειοψηφία των σιϊτών Αράβων κατοίκων της χώρας.

Μέσα σε λίγα χρόνια, ο παναραβικός εθνικισμός από στρατηγικό πλεονέκτημα, με το οποίο η Βρετανία σχεδίαζε να υποκαταστήσει το φράγμα που αποτελούσε η Οθωμανική Αυτοκρατορία στο ρωσικό επεκτατισμό, μετεβλήθη σε δύναμη αμφισβήτησης της δυτικής τάξης πραγμάτων στην περιοχή.

Τη θέση της αραβικής πολιτικής πήρε η στρατηγική της κατάτμησης και της επιτήρησης του αραβικού κόσμου από μη αραβικές δυνάμεις της περιοχής: Το Ιράν, την Τουρκία και το σιωνιστικό κίνημα, τη σκυτάλη του οποίου πήρε αργότερα το κράτος του Ισραήλ.

Η στρατηγική της περικύκλωσης του αραβικού κόσμου, που επέλεξε το Λονδίνο και συνέχισε η Ουάσιγκτον, ενδυναμώθηκε, όταν οι ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις άρχισαν να αποχωρούν από την περιοχή μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο. Η κυρίαρχη αυτή στρατηγική επιλογή, δεν εμπόδισε το Λονδίνο να επανέλθει στην προσπάθεια εγκαθίδρυσης μίας PAX BRITANICA στον αραβικό κόσμο: Μετά το 1936, η Βρετανία αποφάσισε να περιορίσει δραστικά την μετανάστευση Εβραίων στην Παλαιστίνη και άνοιξε έτσι ένα μέτωπο βίαιης αντιπαράθεσης με τις ένοπλες σιωνιστικές οργανώσεις. Το 1945, όταν η απώλεια των Ινδιών ήταν πλέον αναπόφευκτη προοπτική, η Βρετανία, μέσω της ίδρυσης του Αραβικού Συνδέσμου, επεχείρησε να παίξει το χαρτί της, υπό τον έλεγχό της, αραβικής ενότητας. Ήταν, όμως, πλέον πολύ αργά: Οι εταίροι της ήταν ασταθή και μειωμένης νομιμοποίησης καθεστώτα, συντηρητικές μοναρχίες και δικτατορίες θρησκευτικών μειονοτήτων.

Οι ίδιες υποθήκες φαίνεται να σκιάζουν και τις προσπάθειες για την εγκαθίδρυση μίας PAX AMERICANA στην περιοχή, όπως αυτή διαμορφώθηκε μετά τις 2 Αυγούστου του 1990. Τα δείγματα γραφής που έδωσε η Ουάσιγκτον ως προς την αραβική στροφή της μεσανατολικής της πολιτικής (με κύριο εταίρο τη Δαμασκό) δεν θα πρέπει να σκιάσουν τον οριακό χαρακτήρα παρομοίων στοχεύσεων: Το συριακό καθεστώς νομιμοποιείται στη χώρα του με την υιοθέτηση του πιο σκληρού αραβικού εθνικισμού. Σε ποιο βαθμό η κυβέρνηση του προέδρου Ασσάντ μπορεί να προσπογράψει μία συμβιβαστική ειρήνη με το Ισραήλ, αποδεχόμενη την επιστροφή ενός τμήματος μόνο του κατεχομένου Γκολάν, χωρίς να πυροδοτήσει την εναντίωση των σουνιτών; Σε ποιο βαθμό μία Συρία, που έχει εισέλθει στη λογική της PAX AMERICANA, θα μπορεί να νομιμοποιεί την κατοχή-προσάρτηση του Λιβάνου, μέσω του νομιμοποιητικού λόγου του αραβικού εθνικισμού;

Οριακές, λοιπόν, οι δυνατότητες της κυριότερης αραβικής δύναμης, που είναι το κλειδί για οποιοδήποτε συμβιβαστικό σενάριο επίλυσης της αραβοϊσραηλινής διένεξης. Εισερχόμενη στο ρεαλισμό της αμερικανικής επιδιαιτησίας, η Δαμασκός χάνει ένα ακόμη στρατηγικό της πλεονέκτημα: Τη δυνατότητα παρέμβασης στο παλαιστινιακό κίνημα, ως ο πρόμαχος της πιο ασυμβίβαστης στάσης. Το 1983, η Συρία προκάλεσε ενδοπαλαιστινιακό εμφύλιο πόλεμο στο Λίβανο και εξεδίωξε τον Αραφάτ στην Τύνιδα, κατηγορώντας την ηγεσία της ΟΑΠ για χλιαρή στάση απέναντι στην Ουάσιγκτον. Σήμερα, όταν ο Αραφάτ αναπτύσσει μία ευέλικτη στρατηγική, δεχόμενος εμμέσως πλην σαφώς κάτι λιγότερο από τα κατεχόμενα, με ποια επιχειρήματα θα μπορέσει να τον υπονομεύσει ο πάλαι ποτέ αδιάλλακτος Ασσάντ;

Δίπλα, λοιπόν, στον οριακό χαρακτήρα των δυνατοτήτων του μασαθικού καθεστώτος της Συρίας να γίνει αξιόπιστος εταίρος στην αμερικανική «νέα τάξη πραγμάτων», προστίθεται και ένας άλλος αποσταθεροποιητικός για την Ουάσιγκτον παράγοντας: Το διευρυμένο περιθώριο ελιγμών του Γιασέρ Αραφάτ, που μπορεί πλέον να κινείται χωρίς να κινδυνεύει να κατηγορηθεί από τη Δαμασκό ότι είναι μειοδότης των οραμάτων των Παλαιστινίων.

Ποια εικόνα παρουσιάζει ο άλλος σημαντικός εταίρος της ζητούμενης από τις ΗΠΑ «νέας τάξης πραγμάτων» στην περιοχή, το Ισραήλ; Η προσυπογραφή από το εβραϊκό κράτος μίας τάξης πραγμάτων που να ικανοποιεί και να εκτονώνει τον αραβικό ριζοσπαστισμό, μπορεί να αναχθεί στην υπεραπλούστευση, ότι οι ΗΠΑ δεν έχουν παρά να εξασκήσουν πιέσεις, ώστε το Τελ Αβίβ να υποχωρήσει;

Δεν θα ήταν υπερβολή η διαπίστωση ότι για πρώτη φορά στα 43 χρόνια της ιστορίας του εβραϊκού κράτους, έχουν αθροισθεί όλοι οι εσωτερικοί και όλοι οι διεθνείς παράγοντες που ενισχύουν την πιο αρνητική και αδιάλλακτη τοποθέτηση απέναντι στη διεκδίκηση της ίδρυσης ανεξάρτητου παλαιστινιακού κράτους, προοπτική που εξυπνοεί την αποχώρηση από τα κατεχόμενα.

Η άνοδος της δεξιάς το 1977 και ο τερματισμός τριών δεκαετιών σοσιαλδημοκρατικής μονοκρατορίας του εργατικού κόμματος, απεδείχθη τελικά ότι ήταν τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας αυτής. Ο Μεναχέμ Μπεγκίν και ο Γιτζάκ Σαμίρ εκπροσωπούν τον λαϊκιστικό ριζοσπαστισμό των «μη προνομιούχων» της «γης της επαγγελίας»: Πρώτα απ' όλα των Εβραίων Σεφαράντ, αυτών δηλαδή που προέρχονται από τις αραβικές χώρες. Αυτοί οι Εβραίοι διετέλεσαν τα πρώτα 30 χρόνια της ύπαρξης του Ισραήλ, πολίτες δεύτερης κατηγορίας σε ένα κράτος, που ήταν το κράτος των «Εσκενάζιμ», των Εβραίων δηλαδή, που προέρχονταν από την Ευρώπη. Στη σταθερή κοινωνική βάση των «Σεφαράντ», η ισραηλινή δεξιά βρήκε, λόγω των εξελίξεων στην ΕΣΣΔ από το 1985, έναν άλλο ανέλπιστο σύμμαχο: Παρ' όλο που ο μεγάλος όγκος των Εβραίων της ΕΣΣΔ, πάνω από δύο εκατομμύρια, είναι Εσκενάζιμ, τα προβλήματα προσαρμογής τους ως μεταναστών στο Ισραήλ τους ταυτίζουν με τους Σεφαράντ, τους καθιστούν, δηλαδή, σταθερούς πελάτες της ισραηλινής δεξιάς.

Η ικανότητα του εβραϊκού κράτους να απορροφήσει ένα μεγάλο αριθμό σοβιετικών Εβραίων είναι άμεσα συνδεδεμένη με τη συνέχιση του εποικισμού στα κατεχόμενα. Η φιλελευθεροποίηση της μεταναστευτικής πολιτικής της Μόσχας, η επιδείνωση του επιπέδου ζωής στην ΕΣΣΔ, προδιαγράφουν τη διόγκωση του ήδη ισχυρού κύματος μετανάστευσης Ρωσοεβραίων προς το Ισραήλ στα επόμενα χρόνια.

Δίπλα, λοιπόν, στον οριακό χαρακτήρα της ένταξης της Συρίας στη νέα τάξη πραγμάτων και τη «ντε φάκτο» χειραφέτηση της ΟΑΠ από τον παρεμβατισμό της

Δαμασκού, θα πρέπει να προστεθεί η ύπαρξη στο Ισραήλ μίας συνολικής δυναμικής, που πριμοδοτεί την αδιαλλαξία, η αποδυνάμωση της οποίας δεν εξαρτάται από τη διάθεση της Ουάσιγκτον να ασκήσει ή όχι πιέσεις.

Ασταθείς, λοιπόν, αθέβαιοι και κατά κανένα τρόπο δεδομένοι οι δύο σημαντικοί εταίροι της νέας τάξης πραγμάτων, που προωθεί η Ουάσιγκτον στη Μέση Ανατολή, το Ισραήλ και η Συρία. Αν στη ρευστότητα αυτή της Μέσης Ανατολής προστεθεί η ρευστότητα και η αβεβαιότητα που επικρατεί ως προς την οριστική αποκρυστάλλωση της μεταψυχροπολεμικής πραγματικότητας στο βιομηχανικό βορρά, τότε οι αμερικανικές στοχεύσεις παρουσιάζουν αυξημένη διάσταση από τις δυνατότητες υλοποίησής τους. Η συνολική προσέγγιση που επιχειρεί η Ουάσιγκτον στην περιοχή, υπό το φως των παραπάνω δεδομένων, ακόμη και εάν έχει την προσυπογραφή της Ευρώπης και της Μόσχας και τη σφραγίδα νομιμότητας του ΟΗΕ, κινδυνεύει είτε να μην υλοποιηθεί, είτε να είναι βραχύβια.

Πραγματοποιώντας με καθυστέρηση δεκαετιών την αραβική στροφή της μεσανατολικής της πολιτικής, η Ουάσιγκτον διατρέχει ένα σοβαρό κίνδυνο: Να διαρρήξει τη στενή στρατηγικού χαρακτήρα σχέση της με το Ισραήλ και την Τουρκία και να επενδύσει στα κυριολεκτικά και μεταφορικά θεμελιωμένα στην άμμο καθεστώτα της Συρίας, της Αιγύπτου και της Σαουδικής Αραβίας.

Εάν, τέλος, η «υπεροψία και η μέθη» – για να θυμηθούμε τον αλεξανδρινό ποιητή – της νίκης στην πολεμική εμπλοκή στον Κόλπο, ωθήσει την αμερικανική κυβέρνηση στην επιλογή της μόνιμης στρατιωτικής της παρουσίας στην περιοχή, οι ΗΠΑ από εγγυητής της «Νέας Τάξης» κινδυνεύουν να καταστούν δύναμη στήριξης καθεστώτων καταδικασμένων από τη δυναμική της ιστορίας. Λίγες εβδομάδες μετά τη νίκη στην έρημο, μία προσεκτική ματιά στους περίπλοκους μεσανατολικούς συσχετισμούς επιτρέπει τη διαπίστωση ότι οι σταθερές που κυριάρχησαν στην περιοχή τους δύο τελευταίους αιώνες διατηρούν στο ακέραιο τη δυναμική τους.